

ЗАМІЩЕННЯ ВАКАНТНИХ ПОСАД ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ ФАКУЛЬТЕТСЬКИХ РАД: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито способи заміщення вакантних посад у період дії статуту 1863 р., висвітлено права факультетських рад за умови самопоповнення професорської корпорації, схарактеризовано досвід їх діяльності з формування професорсько-викладацького складу факультету й виборів адміністративних посадовців – декана й секретаря факультету.

Ключові слова: факультетська рада, вакантна посада, способи заміщення.

В статье раскрыты способы замещения вакантных должностей в период действия устава 1863 г., отражены права факультетских советов при условии самопополнения профессорской корпорации, представлен опыт их деятельности по формированию профессорско-преподавательского состава факультета и выборов административных должностных лиц – декана и секретаря факультета.

Ключевые слова: факультетский совет, вакантная должность, способы замещения.

In the article the methods of substituting for vacant positions are exposed in the period of action of regulation of 1863, rights for advices of faculties are reflected on condition of self addition to the professorial corporation, experience of their activity is presented on forming of faculty advisors of faculty and of administrative public servants – dean and secretary of faculty.

Key words: faculty advice, vacant position, methods of substitution.

Постановка проблеми. Одним із шляхів підвищення якості вищої освіти в Україні є посилення відповідальності ВНЗ за результати освітньої й наукової діяльності, розширення демократичних засад їх функціонування в площині інституційної автономії, в основу якої покладено принцип колегіального самоврядування.

З огляду на вищезазначене цілком правомірним є вивчення теоретичного доробку й узагальнення практичних надбань організаційно-педагогічної діяльності факультетських рад університетів України. Аналіз історико-педагогічної літератури й архівних джерел засвідчує, що найбільш цікавим у науково-практичному плані є період дії університетського статуту 1863 р., який делегував вітчизняним університетам автономію й на законодавчому рівні за-

кріпив за факультетськими радами право на проведення наукової атестації викладацького складу, заміщення викладацьких вакансій, вирішення комплексу навчально-виховних проблем, розширення навчально-допоміжних установ тощо. Особливо цінним з огляду на досліджувану проблему є досвід діяльності останніх у напрямі самопоповнення професорської корпорації за умов дії виборчої системи впродовж 60 – 70-х рр. XIX ст.

Аналіз актуальних досліджень. Історіографічний пошук засвідчив, що у вітчизняній історико-педагогічній літературі накопичено певний обсяг знань з питань формування кадрового складу вітчизняних університетів XIX ст. Вони знайшли відображення в працях А. Алексюка, Л. Вовк, Н. Дем'яненко, А. Іванова, М. Євтуха, Л. Зеленської, С. Золотухіної, О. Мартиненко, О. Микитюка, С. Посохова, Б. Ступарика, О. Сухомлинської та ін. Проте діяльність факультетських рад за визначеним напрямом в обраних нами хронологічних межах у їх роботах комплексно й системно не досліджувалася.

Мета статті – визначити особливості заміщення вакантних посад в умовах дії виборчої системи за статутом 1863 р. і схарактеризувати досвід діяльності факультетських рад за цим напрямом.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, на кінець 50-х рр. XIX ст. в університетській практиці утвердилися два способи заміщення вакантних посад: 1) вибори кандидатів в ученій раді; 2) призначення міністром. Статут 1863 р. значно розширив повноваження колегіальних органів в управлінні університетом, надавши останнім можливість приймати самостійні виважені рішення з багатьох навчальних питань, зокрема кадрових.

Показово, якщо за статутами 1804 та 1835 рр. право обирати кандидатів на вакантні кафедри мали лише вчені ради, керуючись у своїх рішеннях пропозиціями, що надійшли від знаних учених або окремих членів факультету, то з уведенням нового статуту таким правом стали володіти й факультети. Відтепер всі претенденти, що бажали посісти вакантні кафедри, мали пройти процедуру балотування у факультетській раді. Серед критеріїв для обрання на професорсько-викладацькі посади першорядну роль відігравали ґрунтовність наукових досліджень кандидата, його належна науково-методична підготовка до читання навчальних курсів, а також наявність рекомендації провідних учених.

Про відповідальність, з якою факультетські ради ставилися до обрання кандидатів на вакантні посади свідчить той факт, що, наприклад, у 1869 р. фізико-математичний факультет Новоросійського

університету порушив перед ученою радою клопотання про необхідність поширити п. 40 статуту 1863 р. й на процедуру проведення факультетських засідань. Зокрема, йшлося про доцільність подання письмових заяв на ім'я декана членами факультетської ради, котрі планували бути відсутніми на тих її засіданнях, де мали проходити вибори кандидатів на вакантні посади. До тексту таких заяв вимагалось включати відомості про передачу відсутнім виборчої кульки одному з членів факультетської ради [5, с. 3]. До того ж декан означеного факультету вніс пропозицію надалі взяти за правило заносити до порядку денного факультетських засідань, текст якого заздалегідь надсилався усім членам факультетських зібрань, інформацію про розгляд справ щодо заміщення викладацьких або адміністративних вакансій [5, с. 6].

Однак, дослідженням встановлено, що результати виборів у факультетській раді за статутом 1863 р. не були остаточними. Балотувальний лист із зазначенням прізвищ кандидатів мав передаватися до вченої ради, яка абсолютною більшістю голосів обирала з-поміж них найдостойнішого, котрий затверджувався на посаду міністра.

Зауважимо, що в умовах дії статуту 1863 р. міністр набував права призначати викладачів на вакантні посади лише в разі їх незаміщення впродовж року.

Утім, не дивлячись на повторне перебалотування кандидатів на викладацькі посади в професорській колегії університету, факультетські ради досить виважено й критично підходили до оцінки наукових і викладацьких достоїнств претендентів, усвідомлюючи цілковиту відповідальність за формування якісного професорсько-викладацького складу факультету. Як приклад, наведемо процедуру виборів на заміщення кафедри церковної історії, що мали місце на засіданні ради історико-філологічного факультету Харківського університету 18 березня 1869 р. Кандидатами були професор Московської духовної семінарії А. Лебедев і протоієрей Гапонов. Під час обговорення кандидатури А. Лебедева було заслухано письмові відзиви професорів В. Добротворського й М. Петрова, які містили позитивну оцінку наукових праць останнього. Зокрема, акцентувалася увага на ґрунтовності знань названого кандидата, умінні працювати з предметом дослідження, чіткості й аргументованості у висвітленні законів буття тощо [2, с. 144]. Як позитив, члени факультетської ради відзначали здійснення А. Лебедевим поїздки за кордон з метою вивчення стану розвитку церковної історії на Заході. Водночас наголошували і на недоліках, що могли стояти на заваді здобуття А. Лебеде-

вим названої кафедри. Перш за все цьому перешкоджала відсутність у кандидата наукового ступеня доктора наук.

Для ознайомлення з ґрунтовністю наукових праць протоієрея Гапонова члени ради заслухали рецензію на його посібник з церковної історії, укладений ученим комітетом Міністерства народної освіти. В означеній рецензії акцентувалася увага на ряді недоліків цього посібника й відмові рекомендувати його для практичного використання.

Результати проведеного балотування у факультетській раді були такими: А. Лебедев здобув одностайну підтримку членів ради, натомість за кандидата Гапонова не було подано жодного голосу [2, с. 146]. Зважаючи на результати балотування, а також на труднощі заміщення кафедр церковної історії у вітчизняних університетах через брак відповідних спеціалістів, рада факультету ухвалила рішення порушити перед ученою радою університету клопотання про обрання А. Лебедева на кафедру церковної історії у званні екстраординарного професора без докторського ступеня [2, с. 146].

Результати наукового пошуку дозволяють констатувати, що за статутом 1863 р. факультетські ради набували права вживати й інших заходів для своєчасного заміщення в межах факультету викладацьких вакансій. Першість серед них посідала система конкурсів. Наприклад, 1871 р. рада історико-філологічного факультету Новоросійського університету у зв'язку з виходом лектора Вланді у відставку прийняла рішення оголосити конкурс на заміщення вакантної посади й порушила відповідне клопотання перед ученою радою університету. До тексту клопотання додавалася укладена факультетською радою програма конкурсу. Відповідно до неї бажачі взяти участь у конкурсі мали виконати такі умови: 1) надати диплом на право викладання; 2) представити твори або рукописи за наявності; 3) розробити детальну програму викладання університетського курсу італійської мови та словесності; 4) прочитати публічно в присутності членів історико-філологічного факультету одного з вітчизняних університетів дві пробні лекції: одну на тему, обрану самостійно, іншу – за призначенням факультету [3, с. 291]. Зауважимо, що означена програма здобула схвалення на засіданні вченої ради Новоросійського університету від 13 грудня 1871 р. й підлягала опублікуванню в столичних та місцевих газетах.

Однак, як свідчить проведене дослідження, результати конкурсів не завжди мали позитивні наслідки. Часто через брак фахівців відповідної галузі знань до факультетів не надходило жодної заяви від

кандидатів. З огляду на це, факультетські ради вдалися до залучення на викладацькі вакансії викладачів сумісних кафедр, але на термін, що не перевищував одного року, як цього вимагав п. 84 статуту. Так, учена рада університету Св. Володимира у вересні 1869 р. своїм рішенням постановила оголосити конкурс на заміщення вакантної кафедри енциклопедії права. Оскільки термін конкурсу закінчувався в грудні 1869 р., а заяв від бажаючих так і не надійшло, рада юридичного факультету порушила перед університетською радою клопотання доручити в наступному півріччі викладання енциклопедії права для студентів-юристів по 2 години на тиждень ординарному професору кафедри історії законодавств Ренненкампу з установленням винагороди 200 крб. сріблом. Клопотання юридичного факультету знайшло цілковиту підтримку й схвалення в ученій раді [4, с. 16].

Іншим способом усунення викладацьких вакансій, до якого вдалися факультетські ради, слугувало переміщення окремих викладачів з кафедри на кафедру. Наприклад, рада фізико-математичного факультету Новоросійського університету на засіданні від 20 жовтня 1869 р. розглянула питання про переміщення доцента Вериги з кафедри технічної хімії на кафедру чистої хімії, яка виявилася вакантною. Показово, що всі члени факультетської ради одностайно підтримали таку пропозицію. Зважаючи на це, було прийнято рішення про порушення відповідного клопотання перед ученою радою університету [6, с. 63 – 64].

В аспекті досліджуваної проблеми привертає увагу той факт, що за статутом 1863 р. викладацький склад університету поділявся на професорів ординарних й екстраординарних, доцентів та лекторів, чисельність яких регламентувалася штатом. Право порушувати клопотання про підвищення викладачів у вченому званні статут також покладав на факультетські ради. При цьому вимагалася для здобуття звання ординарного або екстраординарного професора наявність докторського ступеня того розряду наук, який відповідав кафедрі, доцента – магістерський, приват-доцента – кандидатський і захист «особливої» дисертації в присутності членів факультету (п. 68). У випадку надання вчених звань особам, викладацькі здібності яких не були відомі членам факультету, вимагалася прочитання двох публічних лекцій у присутності останніх [1].

Діяльність факультетських рад університетів України за цим напрямом ілюструють такі дані. До порядку денного засідання ради історико-філологічного факультету університету Св. Володимира від 2 квітня 1884 р. було включено питання про надання доценту А. Со-

болевському званню екстраординарного професора у зв'язку із захистом докторської дисертації з російської словесності в Харківському університеті. Результати балотування були такими: «за» – 10 членів факультетської ради, «проти» – 0. Рада факультету ухвалила рішення звернутися з клопотанням до вченої ради університету про обрання доцента А. Соболевського на посаду екстраординарного професора кафедри російської мови та словесності [7, с. 270 – 271]. 1874 р. рада медичного факультету Харківського університету порушила перед ученою радою клопотання про призначення доцентів Залеського й Гіршмана на посаду екстраординарного професора з установленням їм додаткового грошового утримання за рахунок вакантних кафедр [8, с. 199].

У контексті дослідження важливо наголосити на тій особливості, що в умовах дії статуту 1863 р. за факультетськими радами закріплювалося також право обрання декана й секретаря факультету. Згідно з п. 8 статуту декани мали обиратися з числа ординарних професорів, а якщо таких нараховувалося на факультеті менше трьох, то і з екстраординарних, й затверджуватися на посаду міністра. Вибори приписувалося проводити в присутності членів ученої ради університету. І лише тоді, коли жоден із кандидатів не здобував більшості голосів, процедуру виборів передбачалося переносити до професорської колегії університету. Про діяльність факультетських рад за цим напрямом свідчать такі факти. До порядку денного засідання ради історико-філологічного факультету університету Св. Володимира від 16 вересня 1877 р. було включено питання про вибори декана. У результаті проведеного балотування більшістю голосів (8 проти 2) обраним на цю посаду став ординарний професор В. Іконников [9]. На засіданні ради медичного факультету університету Св. Володимира від 22 травня 1884 р. було проведено балотування всіх членів означеного факультету для обрання на нове триріччя секретаря факультету. Із переліку осіб, які підлягали балотуванню, більшість голосів здобув ординарний професор Е. Гембель [10, с. 326].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, проведений науковий пошук дає підстави дійти висновку, що в умовах дії статуту 1863 р. факультетські ради активно користувалися делегованим їм правом самопоповнення професорсько-викладацького складу факультету й обрання зі свого середовища адміністративних посадовців – декана й секретаря факультету. Не дивлячись на те, що рішення факультетських рад щодо заміщення викладацьких вакансій не були остаточними й вимагали повторного балотування в ученій

раді та затвердження міністра, останні досить виважено й з великою відповідальністю ставилися до обрання кандидатів, зважаючи на ґрунтовність їхніх наукових праць, викладацькі здібності, відзиви провідних учених про науково-педагогічну діяльність. Проте іноді спостерігалися й недоліки у процедурі виборів на вакантні посади, що знижували значення виборчої системи на рівні факультету. Вони були пов'язані, по-перше, з боротьбою партій в середовищі професорської корпорації, по-друге — ігноруванням рішення більшості факультетської ради з боку вченої ради університету під час повторного балотування кандидатів.

Перспективами подальшого дослідження даної проблеми є вивчення досвіду діяльності факультетських рад у напрямі заміщення вакантних посад в умовах дії університетського статуту 1884 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Общий Устав Императорских Российских университетов. — СПб, 1863. — 43 с.
2. Протоколы заседаний Императорского Харьковского университета и приложения к ним, 1869. — №4. — Х.: Тип. ун-та. — С. 144 — 146.
3. Протоколы заседаний Совета Новороссийского университета за 1871 год // Записки Императорского Новороссийского университета. — 1872. — Т.8. — Одесса: Тип. Ульриха и Шульце, 1872. — С. 291.
4. ЦДАК, Ф. 707, Оп. 36, Спр. 15, 1870. — 18 арк.
5. ДАОО, Ф. 45, Оп. 11, Спр. 44, 1869. — 6 арк.
6. Протоколы заседаний Совета Императорского Новороссийского университета, 1869. — №5. — 188 с.
7. Извлечения из протоколов заседаний Совета университета Св. Владимира 27 апреля и 11 мая 1884 года // Университетские известия, 1884. — №7. — К.: Тип ун-та, 1884. — С. 265 — 280.
8. Записки Императорского Харьковского университета за 1874 год. — Т.4. — Х.: Тип. ун-та, 1875. — С. 181 — 232.
9. ЦДАК, Ф. 707, Оп. 261, Спр. 8, 1877. — 30 арк.
10. Извлечения из протоколов заседания Совета университета Св. Владимира 21 и 31 мая 1884 года // Университетские известия, 1884. — № 10. — К.: Тип. ун-та, 1884. — С. 326.